

BIBLICKÝ POHĽAD NA UTRPENIE

Jozef Tiňo, Jr.

Abstract. The present paper traces the biblical theology of suffering in both the Old and New Testaments in a concise manner, although the latter is confined merely to the gospels. The Old Testament consists of writings produced by different theological streams, and thus it is not surprising that we find different views regarding the theology of suffering in those respective traditions. This is most evident if one compares Deuteronomy and Proverbs with the book of Job. The approach of gospels to suffering builds on Isaiah, but enriches its theology and meaning by the new perspective through Jesus Christ whose death and resurrection form the climax of the gospel narrative.

1. Starý zákon

Keď si postavíme otázku utrpenia v SZ, spontánne sa nám v myslí vynoria knihy Jób, Kazateľ, kniha Nárekov, tzv. piesne o trpiacom služobníkovi v knihe proroka Izaiáša a skupina žalmov, ktoré poznáme ako žalospevy (ako kresťanom predovšetkým Ž 22). Ak však chceme nahliadnuť do teológie utrpenia, je dôležité sa pozrieť, ako je prezentovaná aj v iných tradíciách – predovšetkým v Tóre, prorokoch, žalmoch a múdroslovných knihách.

Vstup utrpenia do sveta je v Biblii prezentovaný cez udalosť Adamovho hriechu. Svet je pôvodne plánovaný ako miesto bez trápenia, ale už od začiatku tu bola možnosť spáchania zla t. j. hriechu, ktorý by spôsobil zmenu tejto situácie. Prví ľudia im danú možnosť zneužívajú a spôsobia, že do sveta sa dostane zlo a ako následok zla aj utrpenie. Je dôležité vedieť, že zlyhanie človeka, ktoré spôsobilo utrpenie, spočívalo v nedôvere v slovo, ktoré mu adresoval Boh, lebo tento princíp je zjavný aj v ďalších dejinách.

Izrael ako národ sa formuje na púšti a tam dostáva svoju ústavu, ktorou sa má riadiť v priebehu dejín, aby predišiel odklonu od Boha ako sa to stalo na počiatku ľudstva. Tak ako v iných orientálnych zákonníkoch, aj v izraelských kódexoch Levitika a Deuteronómia stoja na konci kliatby a požehnaní, ktoré vymenovávajú, čo sa stane v prípade, ak Izrael bude zmluve, a teda Bohu, ktorý ju dal, dôverovať a riadiť sa podľa nej, alebo naopak nebude ju rešpektovať. Kliatby so sebou nesú utrpenie, ktorého formy sú v knihách podrobne vymenované.

Cez prizmu náuky, ktorá je prítomná v Deuteronómiu, je v korpuse biblických kníh Joz – 2Kr prezentovaná história Izraela od vstupu do Kanaánu až po Babylonské zajatie. Časy pokoja a prosperity sú videné ako dôsledok vernosti Bohu a pohromy v rôznych formách naopak ako dôsledok odpadu od Boha a jeho zákona. Utrpenie, tak ako v Gn 3, prichádza ako dôsledok nerešpektovania Božieho slova. Dalo by sa uviesť viac príkladov na dokumentovanie tejto schémy, ale obmedzím sa len na texty, ktoré vysvetľujú pád severného kráľovstva v 2Kr 17, 5 – 8:

... ⁵Potom prešiel asýrsky kráľ celú krajinu, tiahol proti Samárii a tri roky ju obliehal. ⁷Izraeliti sa prehrešili proti Pánovi, svojmu Bohu, ktorý ich vyviedol z egyptskej krajiny z područia egyptského kráľa faraóna, a uctievali cudzích bohov. ⁸Chodili podľa obyčajov národov, ktoré Pán vyhnal spred Izraelitov, a (podľa obyčajov) izraelských kráľov, ktorí to zaviedli ...

a južného kráľovstva v 2Krn 36, 14nn:

¹¹Sedekiáš mal dvadsaťjeden rokov, keď začal kraľovať, a jedenásť rokov kraľoval v Jeruzaleme. ... Zatvrdil si šiju a zafal sa v srdci, že sa neobrátí k Pánovi, Bohu Izraela. ... ¹⁴Aj všetky kniežatá, kňazi a ľud kopili nevernosť na nevernosť podľa všetkých ohavností národov a poškvrnili Pánov dom, ktorý si zasvätil v Jeruzaleme. ¹⁵A Pán, Boh ich otcov, ich zavčasu a vytrvalo po svojich posloch varoval, lebo mu bolo ľúto svojho ľudu a svojho príbytku. ¹⁶Lenže oni sa Božím poslom posmievali, opovrhovali jeho slovami a hanobili jeho prorokov, až vzrástol Pánov hnev proti jeho ľudu tak, že nebolo pomoci. ¹⁷Priviedol proti nim chaldejského kráľa, ktorý mečom pobil ich mladíkov v ich svätyni. Nezľutoval sa nad mladíkom ani nad pannou, nad starcom ani nad šedivcom, všetko vydal do jeho ruky...

Tento princíp odplaty mal kolektívnu povahu - t. j. netýkal sa len jednotlivca, ktorý zhrešil, ale zodpovednosť sa prenášala na budúce generácie. Zdá sa, že v starom Izraeli sa hovorievalo príslovie: „Otcovia jedli nezrelé hrozno a synom stúpili zuby“ ako o tom svedčí Jeremiáš, ten však zároveň dodáva, že nastáva obdobie, keď každý bude zodpovedný len za svoju vinu:

Jer 31, 29 - 30

²⁹ V tých dňoch nebudú viac hovoriť: ³⁰Každý zomrie len pre svoj hriech; zuby stúpnu každému človeku, ktorý je plácky.

Dané príslovie takisto spomína prorok Ezechiel:

Ez 18, 2 - 3:

¹Pán prehovoril ku mne takto: ²„Odkiaľ je to, že si v Izraelovej krajine hovoríte medzi sebou príslovie: »Otcovia jedli trpké hrozno a zuby synov stúpili?« ³Ako žijem, hovorí Pán, Boh, nebude vám toto príslovie viac príslovím v Izraeli.

ktorý následne venuje problému pomerne dlhú stať v kap. 18. Texty Jeremiáša a Ezechiela sú aplikáciou staršieho zákona v Deuteronomiu (Dt 24, 16). Ten nadobudol špeciálnu dôležitosť v období babylonského zajatia, keď bol trest za vinu predchodcov veľmi silne pocitovaný, ako to dobre znázorňuje verš z knihy Nárekov:

Nár 5, 7

Naši otcovia zhrešili a niet ich, my vlečieme ich vinu.

Prorok z Izaiášovej školy, ktorý sa v odborných kruhoch nazýva

Deutero-Izaiáš a pôsobí v babylonskom zajatí, vidí zmysel v utrpení Izraelitov v Babylonii. Tým, že sa národ dostal spoza svojich hraníc, môže slúžiť ako svedok pre ostatné národy

Iz 43, 9 – 10

⁹Nech sa zídu všetci pohanía
a zhromaždia sa národy!
Kto z nich toto zvestuje?
Veci predošlé nech nám oznámia,
nech si postavia svedkov a vyhrajú spor,
nech počujú a nech povedia: „Pravda!“
¹⁰Vy ste mi svedkami – hovorí Pán -
a môj sluha, ktorého som si zvolil,
aby ste vedeli a uverili mi
a pochopili, že som to ja,
predo mnou nebol utvorený nijaký Boh
a ani po mne nebude.

A svetlo národom

42, 6 – 7 a 49, 6

„Ja, Jahve, som ťa povolal v spravodlivosti
vzal som ťa za ruku;
utvoril som ťa a zmluvou s ľuďom som ťa urobil, svetlom pohanov,
aby si slepým otvoril oči
a väzňov vyviedol zo žalára
a z väznice tých, čo sedia v temnotách.“

Povedal teda:

„Primálo je, keď si mi služobníkom,
aby si zbudoval Jakubove kmene
a priviedol späť zachránených Izraela:
ustanovím ťa za svetlo pohanom,
aby si bol mojou spásou až do končín zeme!“

v tomto duchu je písaná aj tzv. pieseň o trpiacom služobníkovi Iz 52, 13 – 53, 12. Je možné, že ide o obraz Izraela. U prorokov nie je vôbec výnimka, že poukazujú na Izrael ako na individuum a konkrétne u Izaiáša sa to dá ukázať na 41, 8n. 13; 42, 19; 44, 1 – 2. V tomto texte to znamená, že Izrael cez utrpenie bude oslávený a cez neho aj ostatné národy. V NZ bol JHVH-ho služobník od začiatku chápaný ako referencia na Ježiša Krista.

Mt 8, 17

¹⁶Keď sa zvečeralo, priniesli k nemu mnohých posadnutých zlými duchmi a on slovom vyhánal duchov a uzdravoval všetkých chorých, ¹⁷aby sa splnilo, čo povedal prorok Izaiáš:
„On vzal na seba naše slabosti
a niesol naše choroby.“

Rim 4, 25

... veríme v toho, ktorý vzkriesil z mŕtvych Ježiša, nášho Pána, ²⁵vydaného za naše hriechy a vzkrieseného pre naše ospravedlnenie.

1Pt 2, 23 – 24

²³Keď mu zlorečili, on nezlorečil,
keď trpel, nevyhrážal sa,
to postúpil tomu, ktorý súdi spravodlivo.

²⁴*Sám vyniesol naše hriechy*
na svojom tele na drevo,
aby sme zomreli hriechu a žili pre spravodlivosť.
Jeho rany vás uzdravili.

Sk 8, 29 – 35

... ²⁹Tu povedal Duch Filipovi: „Choď a pridaj sa k tamtomu vozu.“ ³⁰Keď Filip pribehol a počul, že číta proroka Izaiáša, opýtal sa: „A aj rozumieš, čo čítaš?“ ³¹On odvetil: „Ako by som mohol, keď mi to nik nevysvetlí? A poprosil Filipa, aby nastúpil a sadol si vedľa neho.“ ³²Stať Písma, ktorú čítal, bola táto:

*“Viedli ho ako ovcu na zabitie
a ako baránok onemie pred tým, čo ho strihá,
tak ani on neotvorí ústa.*

³³*Pre jeho pokoru bol súd nad nim zrušený.*

A kto bude rozprávať o jeho rode?

Lebo jeho život sa berie zo zeme.“

³⁴Eunuch povedal Filipovi: „Prosím ťa, o kom to prorok hovorí? O sebe, či o niekom inom?“ ³⁵Tu Filip otvoril ústa a počnúc týmto miestom z Písma, zvestoval mu Ježiša.

Keď sa pristavíme pri tzv. múdroslovnej literárnej tradícii Izraela, otázka utrpenia je s dosť veľkou naliehavosťou nastolená v knihách Jób a Kazateľ. Jób sa pozerá na problém ináč ako texty, o ktorých som hovoril doteraz. Utrpenie nie je spôsobené nerešpektovaním Božieho zákona, ale trpí nevinný človek. Navyše, pri čítaní knihy zostaneme zaskočení niektorými prvkami: Jób ani jeho priatelia nie sú Izraeliti; s výnimkou 12, 9 sa v diskusii kap. 3 – 31 nespomína Pánovo meno JHVH; nenájdeme tu žiadny odkaz na skoršiu históriu Izraela, ako to robí v podobnom prípade napr. Ž 89, 50: „Kde sa, Pane, podela tvoja dávna priazeň, ktorú si prisahal Dávidovi vo svojej vernosti?“ Jób sa vo svojej reči nikdy neopiera o staré posvätné tradície Izraela a diskutujúci vedú svoju reč výlučne na úrovni spoločnej múdroslovnej tradície Orientu. Pre problém utrpenia je však dôležité zdôrazniť, že nie Jób, ale jeho priatelia, ktorí ho presviedčajú, že musí niesť nejakú vinu keď trpí, sú tí, ktorí zastávajú tradičné chápanie pôvodu utrpenia, ako ho nachádzame v Deuteronomiu alebo napr. v Prísl 10, 23 – 30.

Prísli 10, 27 – 30

Bázeň pred Pánom predlžuje dni života,
lež roky bezbožných sa skracujú.

Očakávanie spravodlivých (sa premieňa) na radosť,
lež nádej bezbožných sa obracia navnivoč.

Pánova cesta je pevnosťou pre bezúhonného človeka
a postrachom pre tých, ktorí pášu nepravosť.

Spravodlivý sa nikdy nepohne,
ale bezbožníci neostanú bývať v krajine.

Jób odmieta toto učenie vo vzťahu k svojej osobe a situácii a dokonca obviňuje Boha:

9, 22 – 24

Hej, povedal som: Všetko je už jedno,
on nevinného so zlým zahubí!
Ak náhle zájde voľakto pod bičom,
on posmieva sa dobrých zúfalstvu.
Ba kraj ak príde do rúk bezbožníka,
on zrak jeho sudcov pozahaľuje.
Ak on to nie je, kto by to bol teda?

napriek tomu, že Jóbovi priatelia predstavujú klasickú teológiu, ktorú nachádzame v iných biblických knihách, je to Jób, ktorému dá Boh na konci za pravdu:

42, 7 – 8

⁷Keď Pán dohovoric tie slová Jóbovi, povedal Temančanovi Elifazovi: „Môj hnev vzkypel proti tebe i proti tvojim dvom priateľom, lebo ste o mne nehovorili pravdivo ako môj služobník Jób.“ ⁸Nuž vezmite si sedem býčkov a osem baránkov, choďte k môjmu služobníkovi Jóbovi a obeťte za seba celopal! A môj služobník Jób sa za vás pomodlí. Na neho budem mať ohľad a nepostihnem vás súžením, lebo ste o mne nehovorili pravdivo ako môj služobník Jób.“

Kniha Jób nie je ani tak riešením otázky utrpenia, ako postavením odlišného pohľadu naň, v konfrontácii s teológiou Deuteronómia a klasického múdroslavia knihy Prísloví.

Podobne ako kniha Jób, aj Kazateľ ide proti tradičnej múdrosti. Tiež pozoruje, že sa deje aj opak toho, čo sa píše v Deuteronómiu, t. j. že Boh odmeňuje tých, čo konajú dobro a trestá zlých. Okolo seba vidí, že spravodlivý hynie a trpí napriek svojej spravodlivosti a na druhej strane, že hriešnik žije aj popri svojej hriešnosti (7, 15). V 8, 11 poznáva dôsledok tohto zlyhania: hriešnik sa odváži konať zlo, lebo rozsudok nad zlom sa nevykonáva ihneď, t. j. stokrát spácha zlo a predsa žije (8, 12a). Kazateľ ako veriaci Izraelita uznáva, že existuje súd, ale nechápe spôsob, akým ho Boh presadzuje, takže to zostáva pre neho tajomstvom

(3, 11; 8, 17; 11, 5). Kľúč k pochopeniu knihy spočíva vo výroku: „Boha sa boj a jeho prikázania zachovávaj, lebo to je povinnosť každého človeka“ (12, 13). Takisto ako autor knihy Jób teda nerieši otázku utrpenia, lebo ani on nerozumie princípu jeho fungovania. Podáva však návod k radosti zo života: 2, 10; 2, 24; 3, 12; 3, 22; 5, 17 – 18; 8, 15; 9, 7 – 9; 11, 7 – 10. Priznáva teda, že zo svojho údelu sa človek môže tešiť. Radosť je však viazaná na slobodné Božie obdarovávanie, v ktorom autor nevie nájsť zákonitosť a zmysel, a ktoré tak pre neho ostáva tajomné, t. j. nie vždy je v zhode s tým, čo by človek očakával podľa tradičného pohľadu. Ponúka človeku radosť v podobe jedla, pitia ako Božieho daru (5, 17 – 19), ale aj to je podmienené skutočnosťou, že príde smrť (9, 10) a dni temna (11, 8 – 10), čo je živo opísané ďalej v 12, 1 – 7.

Radosť teda spočíva v užívaní si toho, čo človek dostal ako Boží dar, ale vždy má mať na pamäti, že to je od Boha a musí tak byť v súlade so zachovávaním jeho Zákona (12, 13).

Keď prejdeme k žalmom, tie sú v otázke utrpenia jednoznačné. Nie je tu dôležité vysvetlenie, prečo človek trpí, ale nádej, že ak volá k Pánovi, ten ho vypočuje a vyslobodí. V tejto súvislosti by sa dali uviesť všetky žalmy v štýle lamentácie, či už individuálnej alebo kolektívnej. Veľmi dobrým príkladom je aj Ž 22. Aj keď Ježiš na kríži povedal len jeho prvú vetu, modlil sa celý žalm, ktorý končí oslavou Boha, jeho vlády a spravodlivosti. Podobný prístup nachádzame napr. v Ž 116:

³Keď ma omotali povrazy smrti
a zmocnili sa ma úzkosti podsvetia,
keď som sa ocitol v súžení a trápení,

⁴vzýval som meno Pánovo:
„Pane, zachráň môj život!“

⁵Milostivý a spravodlivý je Pán,
náš Boh sa zľutúva.

⁶Pán ochraňuje maličkých;
pomohol mi, keď som bol v biede.

1. Nový zákon – Evanjeliá

V Mt 16, 24 – 25 Ježiš definuje svojich nasledovníkov ako tých, ktorí nesú svoj kríž a nasledujú ho. Pre prvých kresťanov to mohlo okrem iného znamenať, že ak trpeli pri šírení evanjelia kvôli iným, nasledovali tým príklad samotného Ježiša. Už to samotné znamená, že utrpenie nie je chápané len v súvislosti s predošlou vinou ako následný trest.

Text ako je Jn 9, rozpráva príbeh o uzdravení slepeho od narodenia. Keď sa po uzdravení ukázal farizejom a snažil sa ich presvedčiť, že Ježiš musí pochádzať od Boha, lebo nik iný nemôže urobiť také znamenie, odpovedali mu:

³⁴ „Celý si sa v hriechoch narodil a nás poučáš?!“ A vyhneli ho von.

Vychádza to z presvedčenia, že takéto telesné postihnutie je dôsledkom hriechu jeho rodičov, ako si to mysleli aj učeníci, ktorí sa ho pýtali (9, 2).

² „Rabbi, kto zhrešil – on, alebo jeho rodičia –, že sa narodil slepý?“ ³ Ježiš odpovedal: „Nezhrešil ani on ani jeho rodičia, ale majú sa na ňom zjaviť Božie skutky.“

Ježiš hlavne v reči na hore uznáva, že trpia nevinní ľudia a dáva im nádej.

Mt 5, 4 – 12

⁴ Blahoslavení plačúci, lebo oni budú potešení.

⁵ Blahoslavení tichí, lebo oni budú dedičmi zeme.

⁶ Blahoslavení lační a smädní po spravodlivosti, lebo oni budú nasýtení.

⁷ Blahoslavení milosrdní, lebo oni dosiahnu milosrdenstvo.

⁸ Blahoslavení čistého srdca, lebo oni uvidia Boha.

⁹ Blahoslavení tí, čo šíria pokoj, lebo ich budú volať Božimi synmi.

¹⁰ Blahoslavení prenasledovaní pre spravodlivosť, lebo ich je nebeské kráľovstvo.

¹¹ Blahoslavení ste, keď vás budú pre mňa potupovať a prenasledovať a všetko zlé na vás nepravdivo hovoriť; ¹² radujte sa a jasajte, lebo máte hojnú odmenu v nebi. Tak prenasledovali aj prorokov, ktorí boli pred vami.

V NZ má teda utrpenie podstatne hlbší zmysel ako v SZ, aj keď už tam prorok Izaiáš poukazuje na jeho funkciu v dejinách spásy.

Literatúra

- [1] CLIFFORD, R., J. *The Wisdom Literature*. Nashville, Abingdon Press. 1998.
- [2] PEAKE, A., S. *The Problem of Suffering in the OT*. London, Bryant. 1904.
- [3] SIMUNDSON, D., J. „Suffering“ in *The Anchor Bible dictionary* Freedman, D., N. (hlavný vyd.) .NY, Doubleday. 1992.

Mgr. Jozef Tiňo, S.S.L. je absolventom Teologickej fakulty TU. Na Pontifikálnom Biblickom Inštitúte v Ríme študoval exegézu sv. Pisma v rámci licenčiatneho štúdia. Momentálne končí PhD. na poli intertestamentárneho obdobia judaizmu na univerzite v Cambridge. Prednáša biblistiku na Teologickej fakulte TU.